

emberről, erkölcsről. Egy másik hiányérzetem is megemlítem: nagyon hiányzott számomra az Oelkers *Nevelésetikájára* való reflexió.

Az utolsó (és a könyv 35 százalékát kitevő) fejezet két, már sokak által méltatott, és általam is elismert empirikus kutatás (a szerző mindkettőnek oszlopos tagja volt) adataira támaszkodik.

A szerző először azt vizsgálja, milyen kontextusokban, milyen jelentésekkel szerepel a „lelkiismeret”, a „becsület”, a „csalás”, továbbá azt, hogy négy erkölcsi dilemmát megjelenítő szituáció véleményezésében hogyan szerepelnek ezek a fogalmak. Ez a fejezet szakmailag korrekt, információi érdekesek, kár, hogy eléggé leíró maradt, hogy nem alaposabb az elemzés.

Fellendül és elég magasra röppen az utolsó fejezet második része, mely a barátsággal (mint a lelkiismeret sajátos aspektusával és meghatározó értékkel) foglalkozik, méghozzá izgalmasan, érdemben,

akár egy önálló könyv ígéretéért. Ez utóbbi előlegeként már most belefér volna ebbe a fejezetbe is egy kis elméleti bevezető a barátságról mint értékről és erkölcsi kérdéstről. (Erre utaló művek szerepelnek is az irodalomjegyzékben, bár fájdalmasan hiányzik onnan Albert és Dávid *Embert barátjáról* című könyve.) Ebben a részfejezetben van szellemes tipológia, érzékletesen bemutatott adatok, következtetések, vagyis mindaz, ami kell egy ilyen fejezethez, ami másutt igencsak hiányosan volt (vagy nem is volt) jelen.

Ha néhány ígéretével adós is maradt a szerző, a témára nyitott olvasónak bőven lesz alkalma érdeklődéssel és örömmel olvasni az előleget is, felcsigázva a folytatásra.

Horváth H. Attila (2008): *Lelkiismeret és iskola*. Pannon Egyetem Kiadó, Veszprém.

Kamarás István

Pannon Egyetem, Antropológia és Étika Tanszék

Peregrinatio Hungarica

A művelődéstörténeti szakirodalmi közhelyek közé sorolható az az ismeretközlés, hogy a magyar kultúra – hasonlóan a közép-európai népekéhez – alapvetően befogadó jellegű. A befogadásnak több, alapvető területét kutatja néhány, főként egyetemi kutató műhely. Ilyen mindenképpen a Kárpát-medencébe (sokáig: Magyarországra) települt népcsoportok története. Ezek a betelepülések köztörténeti dátumokhoz köthető hullámokban történtek, és a különböző német országokból mindig jelentősek voltak (a Magyarországon szászoknak nevezett németek Erdélyben, a bajorok, a svábok, majd a török kiűzése utáni nagyszámú egyes német telepés).

Ezek a németek a magyarországi kultúrát és civilizációt alapjaiban határozták meg, különös tekintettel arra, hogy a városi lakosság jelentős része történelmünk túlnyomó részében német eredetű volt, és a polgárság szerepe egy-egy társadalom kul-

turális javakkal való gyarapításában nem csak a marxista történeti filozófia szerint bír jelentőséggel. A másik, egyes szellemi áramlatok befogadástörténetét leíró kutatási terület a könyv- és olvasástörténet. Ismert a német nyomdászok szerepe egész Európa könyvtörténetében, Magyarországon pedig csaknem a 20. századig a német nyomdászok és könyvkiadók voltak többségben. Ugyanigy a könyvkereskedelem is jelentősen németországi és ausztriai orientáltságú volt, vagyis a legtöbb import könyv a Kárpát-medencében még akkor is a német műhelyekből került ki, ha tudjuk, az itáliai hatás korszakról korszakra változó arányban, de ugyancsak jelentős volt.

A harmadik terület az iskolázás, főként a felsőoktatás története abban a folyamatban, amelyben a német kulturális és tudományos hatást akarjuk jellemezni Magyarországon. Az előző, a könyvek Magyarországra kerülésének a története, így az olvasástörténeti hatás persze nagyon nagy

mértékben az utóbbinak köszönhető. Sokáig meghatározó volt ugyanis egy-egy ember életében az a könyvanyag, amelyet felsőfokú tanulmányai idején olvasott, illetve az a kisebb-nagyobb könyvgyűjtemény, amelyet ugyanezen időszakban gyűjtött össze magának.

A magyarországi egyetemek története a 19. századig nagyon röviden elmondható, vagyis csak kevés egyetemalapítási kísérletről tudunk a középkorban és a korai újkorban. Az első sokáig működő egyetem pedig egy többségében protestáns országban egy katolikus egyetem volt (Nagyszombat, 1635, jezsuita alapítás), amely csak a 18. század második felében került az ország politikai és adminisztratív központjába, a fővárosba. Annak ellenére, hogy a Habsburg Birodalom első modern műszaki egyeteme Magyarországon alakult (Selmezbánya, 1735, bányaaakadémia), a magyar felsőoktatási rendszer igazából csak a 19. század utolsó harmadától tekinthető korszerűnek. A tanulmányi célú utazások ('peregrinatio academica') történetét Magyarországon több kutatóműhely kutatja, és több, mint 70 olyan európai főiskolát, (studium generalét) és egyetemet tartanak számon, ahova magyarországi diák is beiratkozott. A szegeди *Peregrinatio Hungarorum. Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* és a *Fontes rerum scholasticarum*, illetve a budapesti Egyetemi Könyvtár sorozataiban (*Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban; Felsőoktatástörténeti kiadványok*) nem csupán az iskolai matrikulák névanyagát adják közre, hanem számos más dokumentumot is (*Stambücher, Album amicorum*, levelezés stb). Egyben dokumentálják a magyarországi kibocsátó intézmények – középiskolák, kollégiumok és studium generalék – történetét is.

A németországi kutatási intézményeket persze a történet fordítottja érdekli. Kik azok, akik keletre, délre vándoroltak, kik azok, akik a német országok egyetemére érkező külföldi diákokat tanítottak, és általában az, hogy a saját nemzeti kultúrájuk milyen hatással volt más nemzetekre.

Az összegyűlt forrásanyag újraértékelésére időről időre összegyűlnek az érdekeltek, és nemzetközi konferenciákat rendeznek. Egy, a magyar felsőoktatás európai összefüggésrendszerét vizsgáló találkozó (Pécs, 2001) után a konferenciakötet (*Die ungarische Universitätsbildung und Europa* címmel, Font Márta és Szögi László szerkesztésében) Pécssett még abban az évben meg is jelent. Ezt követte Tübingenben a magyar és a német szakemberek megbeszélése (2003. október 17–18.), amelynek anyagát a most ismertető kötet közli. A tübingeni Eberhard-Karls-Universität és az ugyancsak Tübingenben lévő Institut für donau-schwäbische Geschichte und Landeskunde számos alkalommal adott helyet hasonló konferenciáknak. Kutatási profiljuknak megfelelően a közép- és délkelet-európai németiség és a német területek kapcsolatrendszerével foglalkoznak, művelődéstörténeti szempontból különösen jelentős a tübingeni egyetem kapcsolata az említett terület lutheránus lakosságával, illetve a délszláv népekkel. Urach, a legjelentősebb 16. századi délszláv protestáns nyomda is Tübingen mellett található, és az egyetem szellemi gazdája is volt azoknak a kiadványoknak. 2003-ban a tübingeni intézmények képviselőihez (Anton Schindling, Fata Márta) Kurucz Gyula, a stuttgarti Kulturinstitut der Republik Ungarn akkori igazgatója csatlakozott szervezőként, és sikerült németországi és magyar kutatókat rávenni arra, hogy nem egy korszakra, hanem a könyv címében jelzett témára koncentrálnak gondolkodják végig, milyen új eredmények vannak a magyarországi diákok német és osztrák peregrinációja története kapcsán. A konferencia szakmai programját, az addig kiadott források és a szakirodalom alapján felvázolható képet Fata Márta és Anton Schindling rajzolta meg és adta közre a kötet terjedelmes bevezetőjében. Schindling professzor érdeklődése persze külön is megfogalmazást nyert, nevesen a németországi szellemi áramlatok hatástörténete egy vallásilag összetett ország sokféle nemzetiiségére (*Wanderungen im Zeichen von Konfessionen und geistigen Strömungen*).

A konferencia (és így a kötet is) két időrendi fejezetre – kora újkor, újkor –, és egy, a képzőhelyeknek (egyetemi városok) a művelődési hatástörténetben képviselt súlyát értékelő szekcióna tagozódik. A 'peregrinatio academica' kora újkori történetében egy belső időhatár a nagyszombati egyetem, majd a kassai jezsuita akadémia megalapítása, amely utóbbi ráadásul a magyarországi protestantizmus történetének is korszakhatára (a gyászévtized – 1660/70 –, vagyis az állami eszközökkel támogatott ellenreformáció, és egyben a protestáns értelmiség képzése szervezett korlátozásának kezdete). Szabó András, Heltai János és Iulia Caproș előadásai azt a folyamatot írják le a magyar diákok szemszögéből, ahogy Wittenberg elveszíti centrális szerepét, és ezt a helyet átveszi a heidelbergi alma mater népszerűvé vált, megszűnéséig. A filippista Wittenberg és az irénikus szellemiségű Heidelberg karakteres nyomot hagyott a magyarországi értelmiségen, és egyben garantálta azt, hogy a sokvallású Magyarország értelmisége vallási elkötelezettsége mellett, de életszerű toleranciával szolgálja a rá bízott közösséget.

Bitskey István és Matthias Asche a 17. század első harmadától újjászerveződő katolikus egyház, annak középfokú iskolái kibocsátó erejéről, illetve (és főként) a diákokat fogadó katolikus egyetemekről beszélt. A 18. századi peregrinációs térkép a frekvenciánál képzőhelyek súlyát tekintve egy új világot mutat: Altdorf, Leipzig, Jéna és Göttingen a négy súlyponti egyetem. Nem véletlenül, hiszen a felvilágosult Európa „ész istennőt” imádták, és a gyakorlati ismeretek továbbadására nyitottabb szellemi műhelyek vonzása jelentősebb lett: a filozófia, a jog, az orvoslás hangsúlyt, a mérnöki ismeretek teret nyerne a teológiai studiumok mellett (Wolfgang Mährle, Detlef Döring, Gönczi Katalin és Ulrich Rasche előadásai). Nekem személy szerint hiányzik egy előadás Hallérról, főként a Franckesche Stiftungen hatásáról. Jól egészítené ki a képet, és ráadásul aláhúzná a pietizmus gyakorlati jellegét: a hívő közösséggel

való napi foglalkozás, a pedagógia, de akár az építészeti ízlés terén is beszélhetünk erről a gyakorlatiasságról.

Talán a szervezők érdeklődésének is köszönhetően, és természetesen az alapkitatások helyzetét tekintve (nincsen olyan mértékben feltárt forrásanyag, mint a kora újkorra nézve), a 19., de főként a 20. század a mostohagyermek a kötetben. Szögi László az anyakönyvi bejegyzések adatbázisát alapul véve megrajzol ugyan egy általános képet a Francia Forradalomtól az I. világháborúig tartó szakasról, de a többi előadás – többféle szempontú (egy-egy egyetem súlya: Heidelberg, Berlin; zsidók a berlini egyetemen) – esettanulmány maradt (Daniela Siebe, Gartner Brigitta Eszter). A mainzi Institut für Europäische Geschichte a 20. század végétől komoly lehetőséget nyújt a magyar történettudománynak a kortárs európai történeti iskolák eredményei megismerésében (Karl Otmar Freiherr von Aretin), és a 20. század arra is példa, amikor a német egyetem Magyarországra vonul – akár egy-egy professzor személyében, vagy akár egy közösen (a két állam által) alapított budapesti intézmény képében (Horst Fassel, Brigitte Veit).

A két kronologikusan elválasztott szekció mellett Tübingen, Greifswald, a bécsi Pazmanium magyar diákjai jelennek meg esettanulmányként (Fata Márta, Dirk Alvermann, Fazekas István), persze az elemzés szempontja mindhárom esetben más és más. Tübingenről átfogó képet nyerünk, 500 év tübingeni hatástörténetét tartjuk a kezünkben, Greifswald kapcsán pedig módszertani példát ismerhetünk meg az ösztöndíjrendszer szervező, hallgatókat rekrutáló erejéről. A Pazmaniumról először olvashatunk egy olyan összefoglalást, amely nem egy kis korszakról vagy szellemi áramlatról (például janzenizmus) szól, hanem az alapítástól (1623) a Habsburg Birodalom széteséséig a tanári kart és a hallgatókat egyaránt megismerhetjük. Robert Offner pedig számba vette valamennyi németországi orvosi képzőhelyet, az ott tanuló magyarországi diákokkal. Azt hiszem, a magyar orvostörténet meghatáro-

zó tanulmánya jelent meg ebben a kötetben félszáz oldalt meghaladó terjedelemben.

A mostani kötetben az említett pécsi konferencia németországi fejezeteiből kirajzolódó kép új, modern elemzési szemlélettel megírt tanulmányokkal konkretizálódik, csaknem monografikus igénnyel tekintve át a felvethető elemzési szempontokat, forrásokat és a magyarországi diá-

kok által látogatott egyetemek szerepét a magyar felsőoktatás történetében.

Fata, M., Kurucz, Gy. és Schindling, A. (2006, szerk.): *Peregrinatio Hungarica*. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. Franz Steiner Verlag, Stuttgart. 548 o.

Monok István
SZTE, BTK

Új kutatások a neveléstudományokban 2008

A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága legújabb tanulmánykötetének ötlete a VIII. Országos Neveléstudományi Konferencia ürügyén vetődött fel. A könyv a neveléstudományi kutatások 2008-as legfrissebb eredményeit tartalmazza. A tanulmányok válogatásában mind a tudományos (írásztal felőli), mind a gyakorlat-orientált (katedra felőli) megközelítések megjelennek.

Az oktatás gyakorlatával felruházott és a neveléstudományban kutató aktorok gyakran nyilvánítanak véleményt és ismertetik gondolataikat, eredményeiket, tapasztalataikat különböző szintereken (lásd a tudományos konferenciák és a szakmai párbeszédek szakértőinek elkülönülő konferenciái); a neveléstudomány országos konferenciáján szerencsésen ötvöződik a két pólus.

Az együttgondolkodást, egymás meghallgatását tükrözi a Kozma Tamás és Perjés István szerkesztésében megjelent tanulmánykötet is. Bár a szerkesztők nem feltétlenül törekedtek arra, hogy olyan szakmai diskurzust mutassanak be, melyben a tudományosan megalapozott eredmények és a módszertanilag igazolt tapasztalatok egy kiadványban jelenjenek meg, az olvasó mégis felfedezheti a kettő közötti szükségyszerű kapcsolatot. Ajánlatos lenne, hogy az olyan kérdésekben, melyek a társadalom minden csoportja számára fontosak (ilyen többek között az oktatás is), konszenzusok alakuljanak ki, tapasztalatokra és kutatási eredményekre építhető stratégiák valósuljanak meg. Bár a harma-

dik fél, a döntéshozói oldal, nem jelenik meg, a kötet hármass alcíme: *Hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola*, s a tanulmányok tartalma rávilágíthatnak azokra a főbb kérdésekre, tendenciákra és problémákra, melyek a neveléstudományokat elvontabb, elméleti, s az iskolákat konkrétan, gyakorlati értelemben érintik, s melyek rövidebb és hosszabb távon az oktatást befolyásolhatják.

A neveléstudományok, mint a többes szám is jelzi, tág teret engednek a hagyományos értelemben vett tanítás-tanulás mellett a pszichológia, a történelemtudományok, a nyelvtudományok, a szociológia és az egyre nagyobb teret hódító felnőttképzés területe felől közelítő kutatók és szakemberek számára egyaránt. A neveléstudományokra jellemző interdiszciplinaritás alapján az írásokat a szerkesztők hat fejezetbe csoportosították. A szerkesztői előszó után egy angol és egy magyar nyelvű tanulmány olvasható, melyek a fejezeten kívül, önálló írásként szerepelnek. Barrie Bennett kanadai professzor két országban (Ausztrália és Kanada) végzett kutatás beszámolójának tanulságait ismer-